

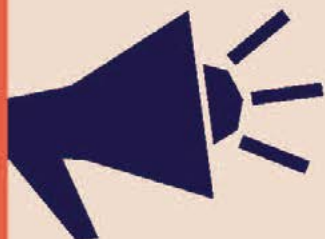

Tomáš Kolomazník
Štefan Sarvaš
Zdeněk Rod

Proč věříme dezinformacím?

Strategická komunikace
jako možná cesta
z bludného kruhu

≡ KNIHA ZLIN

Proč věříme dezinformacím?

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.knihazlin.cz
www.albatrosmedia.cz

 KNIHA ZLIN

Tomáš Kolomazník, Štefan Sarvaš, Zdeněk Rod

Proč věříme dezinformacím? – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2024

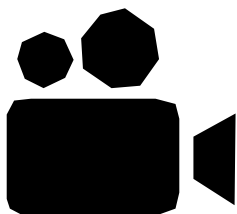
Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

Proč věříme dezinformacím?

*Tomáš Kolomazník
Štefan Sarvaš
Zdeněk Rod*

*Tomáš Kolomazník
Štefan Sarvaš
Zdeněk Rod*

Proč věříme dezinformacím?

Strategická komunikace
jako možná cesta
z bludného kruhu

≡ KNIHA ZLIN

© Tomáš Kolomazník, 2023

© Štefan Sarvaš, 2023

© Zdeněk Rod, 2023

ISBN tištěné verze 978-80-204-6289-3

ISBN e-knihy 978-80-766-2658-4 (1. zveřejnění, 2024) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-766-2659-1 (1. zveřejnění, 2024) (mobi)

ISBN e-knihy 978-80-766-2653-9 (1. zveřejnění, 2024) (ePDF)

Dezinformace v postpravdivém světě

V posledních měsících prakticky nemine den, aby se v našem veřejném prostoru neřešilo ožehavé téma dezinformací a jejich dopadu na nedávnou minulost, současnost, ale také bližší i vzdálenější budoucnost České republiky, evropského kontinentu i celého světa. Snad žádný jiný fenomén neprorostl naší každodenní realitou s takovou rychlostí a samozřejmostí jako právě vědomí přítomnosti dezinformací – se všemi průvodními jevy od názorové roztržitého společnosti bující zvláště na sociálních sítích přes antisystémové demonstrace na náměstích až po napětí uvnitř mnoha komunit, motivované neschopností či neochotou mluvit o konfliktních tématech štěpících jak širší společenství, tak jednotlivé rodiny.

Knihy Tomáše Kolomazníka, Zdeňka Roda a Štefana Sarvaše analyzuje tento stav v širokých interdisciplinárních souvislostech a s dobrou znalostí domácího i mezinárodního kontextu. Rozpad relativně přehledného světa, ve kterém se ti starší z nás narodili a jehož překotnou proměnu zažívají doslova v reálném čase na vlastní kůži, však autoři nevykládají jen jako důsledek rozmachu sociálních sítí a nástupu umělé inteligence, ale především jako dopad procesu, kdy pokročilé technologie pouze umožnily odpoutat skryté demony lidské psychiky a naplno osvobodit

jejich – v mnohém zhoubný – potenciál. Spoléhání na kritické myšlení, na zdravý rozum, na schopnost efektivně vyhodnocovat informace a racionálně se rozhodovat – to vše bylo ještě před několika málo lety žádoucím mainstreamem a klíčem k obraně proti demagogům a populistům libovolného ražení a zaměření. Dnes víme, že takto jednoduše svět nefunguje a že lidská přirozenost se řídí mnohem temnějšími motivacemi, než by byla většina z nás ochotná připustit. Autoři se zaměřují na roli emocí, jež nejsou protipólem racionálního myšlení a chování, ale nedílnou součástí našeho mentálního světa, který nelze jednoduše rozdělit na to, co jsme schopni kontrolovat a ovládat, a na to, co kontroluje a ovládá nás. Mnohdy nepředvídatelné aspekty lidské psychiky umožňují nejen pochopit, proč jednáme tak, jak jednáme, ale také – v neposlední řadě – proč mnozí z nás tak snadno věří dezinformacím. Odolný proti nim totiž není nikdo – liší se jen míra odolnosti, s níž je daný jednotlivec schopen jim vzdorovat.

A stejně tak se liší i celospolečenská odolnost v jednotlivých státech současné Evropy i celého světa. Nikoli náhodou jsou nejodolnějšími ty společnosti, v nichž existuje elementární důvěra obyvatel ve stát. Nic neposiluje společenskou soudržnost tolik jako vědomí, že můžeme věřit nejen jeden druhému, ale také těm politickým reprezentacím, které jsme si vybrali ve svobodných volbách, a ovšem také institucím a oficiálním autoritám. Cílené budování prostředí důvěry je tou nejefektivnější cestou, jak předcházet polarizaci společnosti, kdy „padlí na poli informační války“ automaticky předpokládají, že každý má kromě práva na vlastní názor také právo na vlastní fakta. Svět, kde se definitivně rozpadla hranice mezi pravdou a lží, kde lidé uvěřili ve více paralelních pravd a žijí v přesvědčení, že každý má svou pravdu – to

je dystopická vize temné budoucnosti, která se může velmi snadno stát realitou.

Cesta od snadného podléhání dezinformacím k důvěrování sobě, ale i státu a jeho institucím, není snadná. Skandinávské a pobaltské země, v nichž je odolnost vůči dezinformacím, důvěra ve stát a společenská resilience tradičně nejvyšší, budovaly toto prostředí cíleně po desetiletí, a byly tak i lépe než my připraveny na nástup technologií, které celý rozkladný proces nezpůsobily, jen usnadnily a urychlily. Každé lidské společenství – a tedy i každý stát – stojí na hodnotách, na kterých byl vybudován, a rovněž na těch, které se v průběhu jeho existence ukázaly jako dlouhodobě smysluplné a nosné. Každý stát, který chce přežít, však musí být schopen své hodnoty srozumitelně komunikovat směrem k občanům a řídit se jimi – jinými slovy provádět promyšlenou strategickou komunikaci. Řada politiků ovšem dodnes nechápe rozdíl mezi strategickou komunikací, která překračuje limity jednoho volebního období, a prostými public relations momentální vládní garnitury, které s jejím odchodem do opozice skončí. Jiní tento rozdíl chápou, ale nepřiliš prozíravě spoléhají na to, že společnost, manipulovaná dezinformačními narativy komunistické éry, by měla být proti dezinformacím teoreticky odolnější. Ale očkování komunismem už přestává fungovat; vyrostla zde celá jedna generace, která ho nezažila, a pro generace, které přijdou po ní, už půjde tím spíš jen o kapitolu v učebnicích dějepisu.

Obrana před rozpadem světa, který je přes všechny své nedostatky tím nejlepším a nejbezpečnějším, jaký jsme jakožto samostatný stát ve své historii zažili, ale nevede jen přes znalost nejnovějších dějin, která by nás měla vybavit dostatečně silnou motivací nechtít si je zopakovat.

Vede i přes strategickou komunikaci státu, neboť „boj proti dezinformacím“ je jejich nedílnou součástí. Kniha Tomáše Kolomazníka, Zdeňka Roda a Štefana Sarvaše tak není jen temným popisem současného světa, kde pravda a lež splývají a člověk může ztrácet základní orientaci v peripetii mezi dobrem a zlem, ale především věcnou analýzou nabízející východiska ze současného stavu. Tím je – nepřekvapivě – efektivní strategická komunikace, která dokáže v optimálním případě eliminovat slepou víru v dezinformace už v jejím zárodku. Nejde zde totiž o cenzuru „alternativních pravd“, ale o sebezáchovný princip státu jakožto lidského společenství, neboť pokud víra v dezinformace za standardní situace „jen“ rozvrací společnost a umožňuje vzestup extremismu a populismu, pak v časech krizí – připomeňme éru covidové pandemie – může bez nadsázky zabíjet.

V den, kdy jsem psala tento text, uvozuji jednu z nejzajímavějších publikací, která u nás v poslední době k danému tématu vznikla, zahynulo na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy rukou masového vraha čtrnáct lidí. Další tři včetně jeho vlastního otce mu padli za oběť už předtím, přes dvě desítky zraněných skončily v nemocnicích. Ani toto hrůzné drama, odehrávající se díky mediálnímu pokrytí v přímém přenosu takřka před očima nás všech, nebylo rezistentní vůči dezinformacím. Mrtví ještě ani nebyli pohřbeni, a ve virtuálním prostoru už kolovaly lži v tom smyslu, že šlo o najaté herce a že ve skutečnosti nikdo nezahynul. I tato událost včetně jejích absurdních reflexí tvoří součást naší reality; i tato událost neúprosně dokumentuje, jak křehká je hranice mezi pravdou a lží, a jak bizarní dezinterpretace událostí, jichž jsme bezmála očitými svědky, mohou zamořovat veřejný prostor, aniž bychom tomu mohli efektivně

zabránit. Zkusme tedy vnímat dezinformační promořnost našeho světa nikoli jako krizi, ale jako výzvu a říležitost, a zvolit si i díky knize Tomáše Kolomazníka, Zdeňka Roda a Štefana Sarvaše cestu ke zvyšování všeobecné resilience a budování odolnější společnosti – protože takovou se musí stát, pokud chce přežit.

Doc. Mgr. Marie Koldinská, Ph.D.
Praha a Brno, prosinec 2023

Úvod

Téma dezinformací patří mezi nejskloňovanější fenomén napříč společnostmi. V současné době existuje řada publikací, platforem nebo aktivistických hnutí, která se dezinformacemi zabývají. Knihou, kterou čtenářům nabízíme, nechceme pouze doplnit jejich výčet a svěřt se na „módní vlně“. Naším cílem je představit tento fenomén z několika úhlů pohledu, čemuž odpovídá složení našeho autorského týmu. Každý z nás pochází z jiné oblasti, jeden je marketingový a komunikační specialista působící v nadnárodních korporacích, druhý pracuje jako bezpečnostní expert, který strávil poměrně dlouhou dobu ve státní správě, a třetí je akademický pracovník. Různorodost není pouze odborná, ale i věková.

K napsání této knihy nás vedlo několik důvodů. Na jedné straně je to extrémní růst dezinformačních narativů, jejichž spouštěčem byla nepochybně pandemie covidu-19. Veřejný prostor zaplavily různé dezinformace týkající se původu a důvodů šíření této nemoci, stejně jako rezistence proti covidovým opatřením v podobě lockdownů nebo očkování.

Druhým důvodem bylo napadení Ukrajiny Ruskem. Tato událost opět zvedla vlnu dezinformačních narativů na sociálních sítích a ve veřejném prostoru. Postupně tak došlo k vytvoření ekosystému dezinformátorů a jejich propojení s různými antisystémovými uskupeními.

Posledním impulzem se staly společenské procesy, které dezinformace vyvolaly. Technologický pokrok stále více nahrává rychlosti a rozsahu šíření různých dezinformačních narativů a také přináší sofistikovanější formy jejich prezentace a ztvárnění. Představitelé mnoha zemí včetně střední a východní Evropy nejsou schopni dezinformačním vlnám efektivně čelit. Z tohoto důvodu mnohdy sahají k takovým opatřením, která přinášejí spíše kontraproduktivní výsledky, a ještě více utvrzují šířitele a konzumenty dezinformací v jejich pravdě. Zároveň začíná docházet k poklesu důvěry ve stát a jeho instituce. Populace v postkomunistických zemích je navíc velmi citlivá na svobodu slova a v restriktivních opatřeních vidí návrat k cenzuře z minulé éry.

Cílem naší publikace je představit dezinformace nejenom jako fenomén moderní doby, ale jako fenomén historický, který má svoje dějiny. Falešné informace existují po staletí a státy, instituce, zájmové skupiny nebo jednotlivci je využívali k různým účelům. V tomto ohledu ukážeme dezinformace i v historické retrospektivě, aby čtenář lépe pochopil, jak fungují. Zároveň chceme poukázat na výraznou pestrost uvedeného tématu a různé pohledy na něj. Dezinformace nejsou pouze něčím negativním a pejorativním, ale často hrály a hrají i pozitivní roli ve společnosti. Představujeme tak několik historických příkladů, kdy dezinformační narativy byly katalyzátorem společenských procesů jak v České republice, tak v zahraničí.

Klíčovým tématem dnešní doby je nepochybně boj proti dezinformacím. Státy, mezinárodní instituce, ale i privátní sektor hledají nástroje, jak zamezit jejich šíření a eliminovat negativní dopady. V tomto ohledu připomínáme, že neexistuje jednoznačný návod jak toho dosáhnout. Je několik cest,

kteřé se dají aplikovat, kařždá ale odráží konkrétní situaci a vnitřospolečenské klima a přináší i svá rizika.

V neposlední řadě bychom chtěli představit několik přístupů, jak by se nejenom státy a firmy, ale i běžní občané měli orientovat v dnešním světě informačního boomu. Nechceme, aby naše publikace byla jakýmsi návodem pro boj proti dezinformacím, z čehož se stalo velké klišé současné doby. Naším cílem je ukázat, co bychom měli dělat, abychom se nedostali do pasti různých fám a konspiračních teorií.

Knihu jsme nazvali *Proč věříme dezinformacím? Strategická komunikace jako možná cesta z bludného kruhu*. Co to ale znamená? Dostali jsme se do situace, kdy nejsme schopni předkládat pravdivé argumenty a zajímat se o to, zda informace, které vstřebáváme, mají racionální základ. Mluvíme o rostoucí úrovni vzdělanosti společnosti a na druhé straně říkáme, že stále více konzumujeme informace, které nemají racionální základ. Proč například vzdělaní lidé věří konspiračním teoriím nebo šíří dezinformace? To přece nedává smysl. Co to vlastně ty dezinformace jsou? A co pojmy jako fake news či hoaxy, víme skutečně, co znamenají, a používáme je ve správném kontextu? Na tyto a další otázky chceme dát v naší publikaci odpověď.

**Dezinformace
v informační
společnosti aneb
dostali jsme se
do bludného kruhu**

V 70. a 80. letech minulého století začal boom společnosti, která získala přívlastek „informační“. Integrace informačních a komunikačních technologií do každodenního života přinesla kromě jiného stav, kdy jsme vystavováni velkému množství zpráv. Optimistické prognózy architektů uvedeného konceptu, jakými byli například Alvin Toffler, Joneži Masuda nebo Manuel Castells, se naplnily jenom zčásti. Dnešní člověk má sice mnohem větší přístup k informacím, než měl třeba před padesáti či šedesáti lety, na druhou stranu ale vyvstala klíčová otázka, zda je schopen se v nich fundovaně orientovat. Co všechno nám tedy informační společnost přinesla?

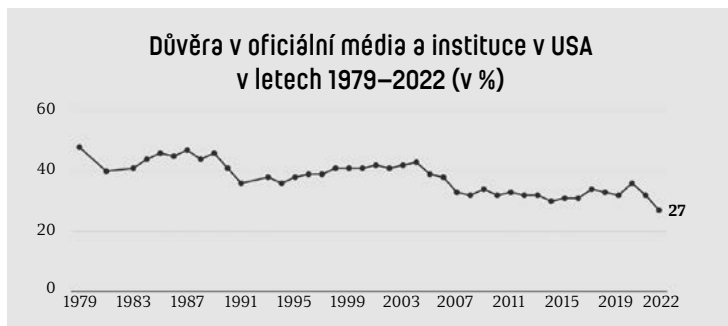
Žijeme ve světě post-pravdy, respektive rozkladu pravdy

Doba, v níž žijeme, bývá převážně mezi anglo-americkými autory označována jako *Post-Truth World* nebo *Truth Decay*, česky bychom ji mohli nazvat Svět post-pravdy nebo Rozklad pravdy. Rozvoj digitálních technologií a vznik online platform propojujících velké množství lidí vede k rychlému šíření informací, což s sebou nese kvalitativní změny v jejich konzumaci.

Máme sice přístup k enormnímu množství i vysoce kvalitních informací z různých oborů a sfér, ale řadě z nich mnohokrát úplně nerozumíme, neboť postrádáme znalosti a nejsme specialisty v dané oblasti. V této situaci se stále více stáváme hodnotiteli informací a předkládaných faktů. Naše soudy bývají většinou ovlivněny spíše dosavadní zkušeností než odbornou erudicí. Díky online sociálním sítím šíříme své názory do okolí a zároveň jsme podobným názorům vystaveni a nekriticky je přebíráme. Dostáváme se do situace, kdy dochází k rozporu mezi fakty, jejich analýzou a odbornou interpretací na straně jedné, a postoji a názory, které plynou z osobní zkušenosti, na straně druhé. Dochází tak k poklesu důvěry v dříve respektované zdroje vědecky podložených informací a do centra pozornosti se dostávají laické názory.

Výstižným příkladem byla situace okolo nemoci covid-19, a to zejména na jejím začátku v letech 2019–2021, kdy ve veřejném prostoru začala převládat stanoviska celebrit, některých politiků nebo samozvaných odborníků nad názory vědců, lékařů a dalších oficiálních autorit. Týkalo se to nejen původu onemocnění, ale i nošení roušek nebo očkování.

Následující graf ukazuje, jak třeba v USA za poslední roky klesala důvěra v oficiální média a instituce.

Co způsobilo tento trend? Proč se lidé uchylují k takovýmto postojům? Můžeme s nadsázkou říct, že v informační společnosti tak trochu zpohodlněli a kladou stále větší důraz na výběr těch názorů a faktů, které potvrzují již existující přesvědčení o správnosti jejich úsudku. Říkáme tomu sebepotvrzení a později si tento fenomén detailněji rozebereme.

Spolu s tím došlo k proměně informačního prostředí ve společnosti. Rozvoj sociálních sítí přinesl nárůst informací a rychlost jejich přenosu. Zároveň se významně proměnil mediální trh, kde zpravodajství přešlo na čtyřiadvacetihodinový cyklus a člověk je vystaven nepřetržité nabídce zpráv.

Na druhé straně ale dochází k zaostávání vzdělávacího systému, který není schopen držet krok s novými nároky, jež na něj klade informační společnost. Ve snaze udržet vzdělání na konkurenceschopné úrovni, což znamená hlavně rychle reagovat na potřeby trhu a úzkou specializaci, dochází k redukci aktivit, které se týkají občanské výchovy, mediální gramotnosti a kritického myšlení. Právě tyto dovednosti jsou nutné k tomu, aby lidé byli schopni efektivně vyhodnocovat informační zdroje, identifikovat předsudky a oddělit fakta od názoru.

V neposlední řadě dochází k politické, sociodemografické a ekonomické polarizaci. Dominance názorů nad fakty a uzavírání společenských skupin do informačních bublin vede k jejich izolaci. V takto izolovaných skupinách se vytváří autonomní prostředí pro sdílení a šíření názorů, ale i nepravd. Tyto trendy pak vedou k tomu, že lidé jsou náchylnější ke konzumaci a šíření takových informací, které nazýváme dezinformacemi.

Co se skrývá pod označením dezinformace

Předtím, než se detailněji podíváme, jak dezinformace ve společnosti fungují, si musíme vyjasnit, co se pod tímto pojmem skrývá. V současné době se setkáváme s různými označeními, jako fake news, hoaxy, konspirační teorie nebo propaganda.

Výkladu těchto pojmů se věnuje mnoho vědních oborů a specialistů – jazykovědci, mediální experti, politologové, novináři a řada dalších. V médiích, odborných publikacích nebo z úst expertů slyšíme spoustu definic, ve kterých se často složitě orientujeme, případně je vzájemně zaměňujeme. Pojďme si tedy nejdříve krátce vysvětlit, co znamenají a jak jim rozumět.

Nejčastěji používaným pojmem jsou **dezinformace**. Kdybychom nahlédli do jakéhokoliv výkladového slovníku, dozvíme se, že se jedná o slovo latinského původu a skládá se ze dvou částí – předpony „dis“, která znamená zápor, a „informare“, což je utváření mínění. Na základě této definice je dezinformace nepravdivá nebo zkreslená, úmyslně šířená informace. Jejím cílem je ovlivnit jednotlivce, skupinu lidí nebo celou společnost, často působí na veřejné mínění. Ovlivnění může být jak v negativním, tak i pozitivním smyslu.

Jako příklad bychom mohli uvést zprávy o údajném zabití studenta Martina Šmída na Národní třídě 17. listopadu 1989.

Na jedné straně se jednalo o dezinformaci, úmrtí se nakonec nepotvrdilo, ovšem její šíření zdiskreditovalo režim a více aktivizovalo občany k jeho svržení.

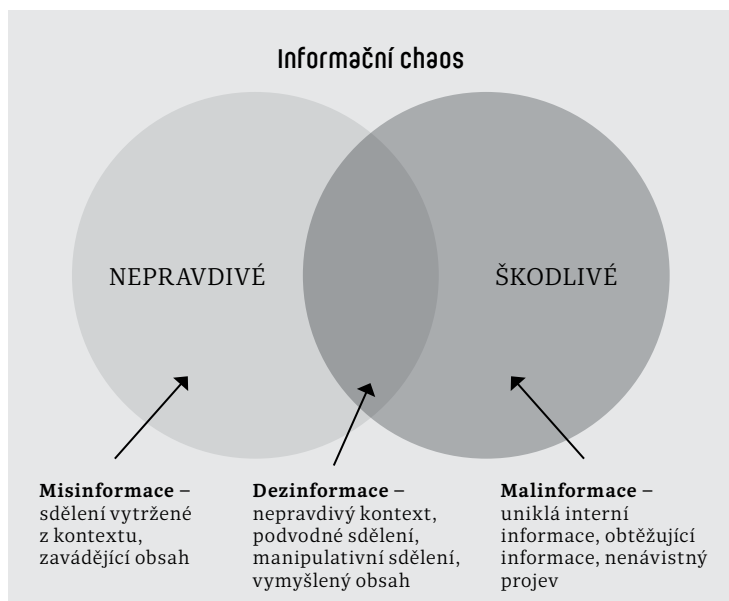
Dezinformace nemusí šířit pouze jednotlivci nebo zájmové skupiny, ale také vlády, zpravodajské služby, případně slouží jako součást informačních operací v rámci ozbrojeného konfliktu. V roce 1941, kdy se velká část americké populace stavěla proti aktivní účasti USA ve válce s Německem, bylo třeba změnit postoje společnosti. Z tohoto důvodu britská tajná služba vyrobila falzifikát mapy Jižní Ameriky, na které bylo znázorněno, jakým způsobem si ji nacistické Německo rozdělí. Mapa vyvolala obavy mezi americkou populací a postupně se začaly měnit její postoje k zapojení USA do války. Na druhé straně v 80. letech 20. století šířila sovětská KGB dezinformace o původu onemocnění AIDS, podle nichž byl virus vyvinut v amerických laboratořích. Článek o tom vyšel v indických novinách a dezinformace se pak šířila dále.

Spolu s pojmem dezinformace úzce souvisí i označení **misinformace**, které se ale používá méně frekventovaně. Jedná se rovněž o nepravdivou informaci, ale rozdíl je v tom, že není šířena se záměrem někoho oklamat nebo ovlivňovat. Ve své podstatě se může jednat o neznalost nebo špatnou interpretaci faktů. Za misinformaci můžeme považovat například vyjádření amerického prezidenta Donalda Trumpa, že před covidem-19 nás ochrání užívání preparátu hydroxychlorochinu, což je antimalarikum. Lék sice tlumil některé příznaky a pár lékařů ho i doporučovalo, nicméně světová zdravotnická organizace WHO ho následně zakázala z důvodu vedlejších účinků, které mohou vést až ke smrti.

Dalším pojmem je **malinformace**, se kterým se v českém prostředí moc neseťkáme. V roce 2017 se o něm zmínili

autoři Claire Wardleová a Hossein Derakhshan ve své zprávě pro Radu Evropy a zařadili ho mezi pojmy dezinformace a misinformace. Malinformace je pravdivá informace, která je ale šířena za účelem někoho poškodit, může jít o únik soukromých informací, které se záměrně dostanou na veřejnost. V praxi se může jednat například o zveřejnění soukromých fotografií politiků nebo celebrit v choulostivých situacích. Cílem malinformace není jenom poškození pověsti či reputace konkrétní osoby, ale také značek, firem nebo i států. Příkladem je válka na Ukrajině, kdy proruská propaganda začala otevírat historická témata, například roli Stepana Bandery nebo volyňský masakr v roce 1943, s úmyslem očernit ukrajinskou prozápadní vládu.

Uvedená vymezení spolu úzce souvisí a jejich význam se často překrývá; v praxi spíše převažuje pojem dezinformace.

Digitalizace, elektronická média a online sociální sítě zpopularizovaly další pojem, kterým je **hoax**. Nejedná se o zcela nové označení, jeho původ najdeme na přelomu 18. a 19. století a bývá spojován především s žurnalistikou. Pod hoaxem si můžeme představit například falešnou zprávu, fámu nebo také poplašnou zprávu, vtip, případně novinářskou kachnu. Podstatou hoaxy je, že obsahuje vyhocené a velmi emotivní téma. Za účelem důvěryhodnosti je většinou dáván do souvislosti se známou osobou, celebritou, expertem nebo uznávanou autoritou. Cílem hoaxy je doručení emotivní informace a zároveň snaha přesvědčit čtenáře, aby informaci dále sdíleli. Často se projevuje ve formě poplašných řetězových zpráv, které se šíří sociálními sítěmi nebo e-mailem. Jeho podstatou je poutavý titulek tzv. click-bait, který nutí čtenáře, aby na něj kliknul a následně ho přeposlal. Jako příklad můžeme uvést údajnou informaci, že společnost Lidl nabízí bezplatnou kartu k výročí svého vzniku. Odkaz se objevil na facebookových stránkách, lidé nejdříve museli vyplnit krátký profilový dotazník, pak byli vyzváni k šíření a následně po nich byly vyžadovány údaje o platební kartě. Jednalo se o podvrh s cílem vylákat osobní

Příklad hoaxy, jehož cílem bylo vylákat osobní údaje zákazníků.

údaje zákazníků, ale akce byla velice cílevědomě koordinována se skutečnými aktivitami Lidlu, především s přechodem k Lidl aplikaci.

Pokud zůstaneme v novinářském prostředí, narazíme na další pojem, kterým jsou **fake news**. Podstatou je záměrné šíření zpráv, které na první pohled vypadají jako důvěryhodné a čtenář je tak také vnímá. Zpráva se opírá o věrohodná fakta, ale jsou do ní vloženy i zavádějící a nepravdivé informace. Příkladem může být událost z března 2018, kdy došlo k otravě ruského exšpiona Sergeje Skripala a jeho dcery nervovým jedem novičok. Jed se vyvíjel na území bývalého Sovětského svazu, Rusko ale obvinilo Českou republiku z toho, že se tato smrtící látka vyráběla v českých laboratořích. Naše vláda tvrzení popřela a dalším vyšetřováním se zjistilo, že se sice novičok v Česku vyráběl, ale jednalo se o úplně jiný druh, než kterým byli Skripal a jeho dcera otráveni. Tuto informaci už ale ruská strana nikde nezmínila. Komunikovaná zpráva tak byla pravdivá jenom zčásti.

Fake news se dostaly do centra pozornosti zejména s prezidentskou kampaní Donalda Trumpa v roce 2016, kdy jeho stoupenci mimo jiné záměrně šířili, že volbu jejich kandidáta podpořil i papež. Trump krátce po svém zvolení termín fake news zpolitizoval a použil ho k diskreditaci zavedených médií, která podle něj informují nepravdivě a vytrhávají věci z kontextu. Podobný trendrazil v České republice i prezident Miloš Zeman prostřednictvím svého tiskového mluvčího Jiřího Ovčáčka, jenž se vymezil vůči některým sdělovacím prostředkům a označil je za šířitele fake news.

Dalším pojmem, se kterým se můžeme setkat, je **fáma**. Jde o smyšlenou, polopravdivou či nepravdivou informaci o osobě nebo události. Vzniká v době, kdy nastane nějaká

situace, které běžný člověk zcela nerozumí a ani oficiální autority ji nijak nekomentují. Fámy se začaly systematicky zkoumat ve Spojených státech v období druhé světové války, kdy se mezi populací šířily informace o útoku Japonců na americké území nebo o brzkém konci války. V našich podmínkách můžeme vzpomenout například rok 1962, kdy vrcholila kubánská krize a hrozil konflikt s použitím jaderných zbraní. Tehdy se rozšířila fáma, že člověk přežije atomový útok jedině v sudu plném soli. V Praze byla v té době sůl okamžitě vykoupena.

S fámami úzce souvisí **konspirační teorie**. Ty jsou dávány do souvislosti s událostmi, jevy nebo situacemi, které nedokážeme vysvětlit a úplně neznáme jejich příčinu. Konspirační teorie mnohdy vyprávějí příběhy o celosvětovém spiknutí, světovládě. V současné době se hovoří o teorii „velkého resetu“, což má být levicové spiknutí s cílem nastolit totalitní vládu jednoho světa. Pandemie covidu-19 měla být uměle vytvořena globální finanční elitou a světovými vůdci s úmyslem vyvolat krizi, která bude záminkou k vytvoření jediného levicového totalitního režimu. Konspirační teorie také zpochybňují některé historické události, například přistání Apolla 11 na Měsíci, případně úmrtí známých osobností, třeba Adolfa Hitlera nebo Elvise Presleyho. Například podle článku britského deníku *The Guardian* z roku 2018 věří 60% Britů nějaké konspirační teorii, ať už se jedná o migraci nebo o brexit.

Dezinformace a konspirační teorie jdou ruku v ruce

Mnoho dezinformací je zakotveno v konspiračních teoriích, proto je namístě si připomenout něco o jejich fungování.

V první řadě jde o víru, že mnoho událostí, ke kterým dochází, je výsledkem manipulace tajné skupiny lidí, například iluminátů nebo bohatých jedinců jako George Soros či Bill Gates. Konspirační teorie jsou odolné vůči vlastní falzifikaci, protože všechny důkazy proti existenci konspirace a její negace nebo zpochybnění jsou prostřednictvím našeho kruhového myšlení interpretovány jako podpůrný důkaz existence konspirace. Její původci se nám to ale snaží zatajit.

Co je to kruhové myšlení? Pro lepší pochopení podstaty fungování konspirace se musíme u tohoto pojmu zastavit. Některým druhům myšlenek říkáme kruhové. Jsou to ty, které nás nikam neposouvají, nerozvíjejí naše myšlení. Člověk se v některých případech nesnaží najít alternativní řešení, protože má strach, bojí se neznámých věcí. Což je také příčina, proč má tendenci věřit konspiračním teoriím.

Zakotvení dezinformací v konspiračních teoriích umožňuje jejich šíření bez ohledu na jakékoliv důkazy. Někteří sociální psychologové uvádějí, že víra v konspirační teorie může být až patologická. Konspirační teorie navíc využívají kognitivní předpojatosti, které se říká iluzorní představa logických vzorců.

Jde o to, že naše mysl má tendenci dávat „logické vysvětlení“ a navzájem propojit informace, které spolu vůbec nesouvisí. Například jsme schopni najít vzorec v posloupnosti náhodně generovaných čísel. Často zaměňujeme korelaci za kauzalitu – události, které nastanou v určité sekvenci se snažíme vysvětlit jako kauzální. V případě korelace mezi konzumací zmrzliny a počtem útoků žraloků je pro většinu lidí vysvětlení jednoduché a pochopitelné. Jde o efekt léta a teplého počasí, kdy se více lidí koupe v moři a konzumuje více zmrzliny.